

MICHAEL DUMMETT: ORIGINS OF ANALYTICAL PHILOSOPHY

Duckworth, London 1993, XII + 199 s.

Po troch veľkých monografiách o Fregem - *Interpretation of Frege's Philosophy*, *Frege: Philosophy of Language* a *Frege: Philosophy of Mathematics* - a mnohých statiach venovaných tomuto, ako aj iným filozofom, nás Michael Dummett obdaroval ďalším príspevkom k štúdiu dejín analytickej filozofie pod názvom *Origins of Analytical Philosophy*. História tejto knihy sa začala už roku 1987, keď na univerzite v Bologne predniesol sériu prednášok na túto tému. O rok neskôr prednášky publikovali v časopise *Lingua e Stile* v angličtine a v tom istom roku aj v nemčine ako *Ursprünge der analytischen Philosophie*. Roku 1990 nasledovalo knižné vydanie talianskeho prekladu a roku 1991 francúzskeho. Vo Veľkej Británii kniha vyšla až roku 1993.

Analytická filozofia - jeden z najvýznamnejších a najdivergentnejších prúdov vo filozofii tohto storočia - sa zvyčajne stotožňuje s britským a čiastočne aj americkým príspevkom k súčasnej filozofii a spôsobu myslenia. V tejto súvislosti sa za otcov analytickej filozofie pokladajú najmä Bertrand Russell a Georg Edward Moore. Jedným z cieľov Dummettovej knihy je ukázať, že je to len zakorenený predsudok, ktorý aj keď nemožno úplne odstrániť (dospelí by sme k opačnému predsudku), treba revidovať, pretože základy tohto spôsobu filozofovania a kladenia problémov vznikli v nemecky hovoriacich krajinách, predovšetkým v Rakúsku. Preto je správnejšie označovať ju ako "anglo-rakúsku" filozofiu a nie "anglo-americkú" (s. 2). A zatiaľ čo dôsledné rozpracovanie problematiky a metodiky analytickej filozofie možno plným právom prisúdiť až práci britských filozofov, jej *počiatky* (origins) treba hľadať najmä na kontinente. Dummettova kniha, ako napovedá názov, obracia pozornosť k myšlienkovému životu nemeckých a rakúskych univerzít na prelome 19. a 20. storočia, k mysliteľským výkonom Brentana, Meinonga, Husserla a Fregeho. Okrajovo sú však spomenuté aj iné postavy, a to i zo súčasnej filozofie: tak popri Bolzanovi, Wittgensteinovi, Russellovi či Moorovi, sa uvádzajú aj názory Quina, Davidsona a Evansa. Prostredníctvom interpretácie koncepcií týchto významných filozofov sa analyzujú veľké námety analytickej filozofie: význam, pravda, intencionalita, vnímanie. Popritom Dummett preveruje aj odolnosť každej teórie proti námietkam. Súčasťou knihy aj rozsiahle interview s autorom o rôznych, prevažne osobných a profesionálnych témach.

Celkové zameranie knihy je výstižne zhrnuté v poslednej kapitole: "Principiálne som sa zaoberal otázkami, ktoré sa týkajú jazyka všeobecne, ako možno vysvetliť jeho signifikantnosť, v akých vzťahoch je k myšlienkam a v akých sú myšlienky k vnímaniu" (s. 162). To sú základné otázky celej knihy.

Obdobie konca minulého storočia sa v nemeckej filozofii nesie v znamení nadšeného prijímania ideí psychologizmu, ktoré ovplyvňovali aj logiku. Hoci prvú antipsychologickú iniciatívu by sme mohli pripísať už Bolzanovi v prvej polovici minulého storočia, dôležitejší bol Frege a Dummett analyzujú najmä jeho (a Husserlov) útok na psychologizmus.

Dummett zdôrazňuje, že Frege útočí proti tomu, aby mentálne stavy boli predmetom skúmania logiky striktným odlišením subjektívneho a objektívneho (s. 23): vedie výrazný ostrý rez medzi subjektívnou predstavou (*Vorstellung*) a objektívnou myšlienkou (*Gedanke*) ako zmyslu výroku alebo všeobecnejšie zmyslu (*Sinn*) výrazu akéhokoľvek typu. Takéto zmysly a myšlienky nie sú obsahom vedomia, ale skôr obyvateľmi sféry abstraktných entít. Predstavy sú naopak natoľko subjektívne, že nie je možné, aby dvaja ľudia mali tú istú predstavu, ale nanajvýš odlišné podobné predstavy o danom predmete. Okrem týchto dvoch sfér Frege vyčleňuje ešte ďalšiu oblasť objektívnych fyzických entít. Logika, podľa Fregeho, zameriava pozornosť na tzv. "tretiu ríšu" abstraktných entít, zmyslov a myšlienok.

Hoci principiálne Frege uznával, že zmysly a myšlienky sú uchopiteľné priamo, vo svojej "nahote", predsa však my, ľudské bytosti, máme k nim prístup len prostredníctvom jazyka, takže ich uchopujeme jazykovými výrazmi, ako správne pripomína Dummett. Akékoľvek skúmanie "tretej ríše" abstraktných entít je pre nás preto možné len pomocou skúmania jazyka. Pre Fregeho to však neznamená, že predmetom jeho pozornosti je jazyk ako taký. Možno dodať, že už aj názvy jeho známych statí popierajú primárnosť takého záujmu, keďže obsahujú výrazy ako "zmysel", "denotát", "myšlienka", "predmet", "funkcia", "pojem", a vôbec nie "meno", "výraz", "veta" a podobne. Jednoducho je to len nevyhnutnosť, ktorej sa nedá vyhnúť, ak nechceme rezignovať na skúmanie zmyslov. Pritom sa však treba mať na pozore, lebo jazyk môže zavádzať svojou nepresnosťou, žiaľ, podľa Fregeho, je to však jediná cesta (s. 6). V tomto Fregeho prístupe vidí Dummett výrazný novátorský krok. Filozofiu myšlienky nemožno založiť inak než na filozofii jazyka, resp. možno ich dokonca stotožniť (s. 128). A pretože pôvod analytickej filozofie môžeme dať do súvisu s tzv. "lingvistickým obratom" (s. 5), Fregeho môžeme oprávnene pokladať za jeho iniciátora. Totiž: "Analytickú filozofiu v jej rozličných manifestáciách odlišuje od iných škôl presvedčenie, že filozofické vysvetlenie myšlienky možno dosiahnuť pomocou filozofického vysvetlenia jazyka a len takto možno podať vyčerpávajúce vysvetlenie." (s. 4) A keď spojíme filozofiu myšlienky s filozofiou jazyka, nedostaneme nič iné než teóriu významu (s. 128).

Výsledkom antipsychologického úsilia nebolo však len vytvorenie určitej teórie významu, ale i modelovanie špecifickej ontológie. Frege totiž hovorí o zmysloch v dvoch rovinách: jednak v spojitosti s jazykovými výrazmi, ktorými sú vyjadrené a jednak ako o objektívnych samostatných entitách. Dummett v tomto druhom prípade často hovorí, že Frege buduje istú "mytológiu tretej ríše" (napr. s. 25). Neskôr sa oboznámime s tým, čo Dummettovi na tomto druhom prístupe prekáža.

Prepojenie medzi filozofiou myšlienky a filozofiou jazyka je u Fregeho veľmi plodné, lebo teóriu významu sa neusiluje odpovedať na otázku "čo je význam?", ale

skôr na otázku "čo pre výraz znamená, že má význam?". Teda nezvažuje, ktorá entita je významom a ktorá nie, pretože výraz jednoducho *má* svoj význam a už na základe predpokladu je zrejmé, že je nim vyjadrený zmysel. V tomto momente vstupuje na scénu ďalší známy Fregeho pojem - *denotát* výrazu, tj. entita, ktorú daný výraz označuje. Zmysel výrazu je charakterizovaný ako spôsob danosti denotátu. To, že daný výraz má význam (zmysel) teda znamená, že ako svoj denotát má ten-a-ten predmet. A keďže fundamentálnym princípom, o ktorý Frege oprel svoju sémantiku je princíp funkcionality, môžeme poslednú vetu reformulovať v termínoch zloženého výrazu, resp. vety takto: Pre daný výraz znamená, že má význam to, že sa zúčastňuje na určení, za akých podmienok je daná veta, v ktorej sa vyskytuje, pravdivá. Fregeho teória teda spája význam s pravdivosťou, keďže denotátom výroku je pravdivostná hodnota. Fregeho koncepcia, oproti napr. Husserlovmu pokusu vytvoriť nejakú konzistentnú teóriu významu, teda nadobúda neobyčajnú hĺbku. K Husserlovej teórii významu sa Dummett prepracoval analýzou otázky intencionality, a teda príspevku Franza Brentana k filozofii, ktorý prebudil nový záujem o túto problematiku, hoci ju sám podrobne nerozpracoval.

Brentanovu pozíciu možno stručne uviesť takto: vždy vnímame a myslíme iba tak, že vnímame niečo alebo myslíme o niečom. Keď vidím, vidím nejaký predmet atď. Takže každá mentálna činnosť je zameraná na niečo, tj. je charakterizovaná intencionalitou. Sám intencionálny predmet, na ktorý je zameraná pozornosť, nie je však mentálnej povahy: mentálny akt sa zameriava na fyzický predmet. Brentano odmietal mentálnu existenciu intencionálneho predmetu, či, ako to vyjadril Dummett, "vehementne popieral prijateľnosť každého pojmu *byť*, ktorý je odlišný od *existovať*" (s. 36). To však vyvoláva problémy v prípade, ak svoju pozornosť zameriame na predmet, ktorý v skutočnosti neexistuje: môžeme hovoriť o jednorozcoch a chimérach, aj keď nič také neexistuje. To protirečí Brentanovým názorom, pretože zameranosť na niečo chápal ako binárnu reláciu, ale pretože jeden člen chýba, nemôže to byť skutočná relácia (s. 36). Vtedy, takpovediac, nezameriavame svoju pozornosť na nič, lebo intencionálny predmet chýba.

Dummett uvádza, že Husserl však ponúka isté riešenie: "*objektuálna intencia* nie je relácia, ale vlastnosť objektívneho obsahu mentálneho aktu" (s. 37). Dummett modernejším slovníkom približuje význam Husserlových slov: "Túto vlastnosť nazývame "prezentácia predmetu" alebo "referovanie na (Meinen) predmet". Obsah tohto aktu možno stotožniť s významom (Bedeutung), ktorý presne zodpovedá významom vyjadreným v jazykových výpovediach." (s. 37) Tým, že Husserl takto osvetlil otázku intencionality, zaviedol svoj kľúčový termín "význam". Ako však ukazuje Dummett, jeho koncepcia významu nie je bezchybná, ba pre analytického filozofa dokonca neprijateľná.

Husserl, ktorý sám vystupoval proti psychologizmu, nepokladal význam ani vy-povedanie nejakého výroku za mentálny akt. Mentálne však je, že použitý výrok získava svoju signifikantnosť na základe toho, že je "informovaný" nejakým mentálnym aktom (tým, že výrok je o niečom, na čo je zameraná pozornosť), takže

tento akt mu udeľuje význam (tzv. *meaning-conferring act*) (s. 43). Problémom však je, či je toto vysvetlenie korektné.

V analytickej filozofii je dobre známy názor Humpty Dumptyho (postava zo *Through the Looking-Glass* od Lewisa Carrolla), že "mentálny akt rozprávača udeľuje výrazu význam pri jeho použití" (s. 46). To znamená, že ľubovoľnému slovu by sme mohli nezávisle od jeho tradičného významu pridať hocikáky iný, ktorý by sme vybrali z množiny významov. O zjavnej primitivnosti tohto názoru sa netreba obšírne rozpisovať. Dummett sa však pýta, či možno Husserla zbaviť tohto náhľadu.

Pre Husserlovu teóriu významu je dôležité, že významy sú v istom zmysle univerzálne predmety, niečo ako druhy alebo všeobecniny, ktoré sú k individuálnemu aktu významu (konkrétnej intencii) v takom vzťahu ako typ k inštancii (s. 47). Aby sme však mohli pochopiť, čo tento význam ako všeobecnina je, musíme jednak pochopiť povahu jednotlivých inštancií, tj. jednotlivých aktov významu, a jednak musíme uchopiť reláciu, ktorá musí byť medzi ľubovoľnými dvoma takými intenciami, aby boli inštanciami toho istého typu, ideálneho významu. Dummett dokazuje, že Husserlova teória nie je schopná dodržať obe tieto podmienky. Medzi ideálnym významom a jednotlivým aktom významu nemôže byť vzťah typu k inštancii, lebo treba, aby sme tu význam konkrétnej výpovede chápali ako primárny (význam udeľujeme konkrétne použitému výrazu, nie ideálnemu znaku), tj. taký, ktorý predchádza danému ideálnemu významu. Keď sme zistili, o aké inštancie ide, musíme ešte vysvetliť uvedenú reláciu, čo však nie je možné skôr, kým nebudeme schopní identifikovať inštanciu ako inštanciu istého typu. Takže ak má fungovať akt udelenia významu, nemožno ho vysvetliť odvolaním sa na ideálny význam, pretože ten je až sekundárny (s. 48-49). Husserlov názor by sme teda mohli podporiť len argumentom v kruhu. Preto Dummett uzatvára: "Akt udelenia významu je mýtus" (s. 51).

Pozoruhodný je tiež rozdiel medzi spôsobmi, ako Frege a Husserl kladú otázky. Zatiaľ čo Fregeho otázka - *čo znamená pre výraz, že má význam?* - je základom užitočnej teórie. Husserlova otázka - *na základe čoho má výraz ten konkrétny význam, ktorý má?* - nesmeruje k ničomu závažnejšiemu, ba dokonca evokuje názor, že výraz nadobúda signifikantnosť vďaka nejakému mentálnemu aktu.

Od tejto veľkej témy, ktorá bola základom Dummettových úvah sa dal zlákať k všeobecnejším úvahám o viac filozofických problémoch. Dummett si kladie otázku, prečo z Fregeho a Husserlovho učenia, spočiatku v mnohom veľmi podobných, vyrástli dva diametrálne odlišné filozofické smery: analytická filozofia a fenomenológia. V istom zmysle na to odpovedá celá kniha. Keďže význačnou črtou analytickej filozofie je skúmanie jazyka, na jej počiatku musel stáť lingvistický obrat (s. 26-27). Fregeho koncepcia priamo nabáda k lingvistickému skúmaniu, lebo ako ľudské bytosti máme k myšlienkam jediný možný prístup, a to prostredníctvom jazyka. Husserl, aj keď začínal analogicky skúmaním ideálneho významu či zmyslu, nesformuloval podobnú požiadavku ako Frege, ale "jeho základnou myšlienkou [...] bolo, že pojem zmyslu možno zovšeobecniť z rečových [expressive] aktov na všetky mentálne akty" (s. 70). Určovalo to jeho tendovanie k problémom intencionality,

ktoré Frege obchádzal, ale Husserl vyžadoval, aby každý akt, nielen rečový [expressive], bol na niečo zameraný. Frege priradil zmysel rečovým [expressive] aktom, Husserl podstatne rozsiahlejšej množine mentálnych aktov.

Z tohto hľadiska by sme mohli Dummettovu knihu rozčleniť na dve časti, ktoré sa vyznačujú zmenou optiky skúmania problémov. Kým v prvej časti prevláda fregeovský pohľad, t.j. názory oboch mysliteľov sa analyzujú z lingvistického hľadiska, v druhej sa aplikujú na širšiu oblasť ľubovoľných mentálnych aktov, čiže napr. aj Fregeho koncepcia sa analyzuje cez širšiu prizmu husserlovského kladenia problémov. Tento prístup dovolil Dummettovi najmä vo Fregeho koncepcii nájsť širšie filozofické zákutia a predstaviť ho ako filozofa, ktorého zaujímali aj špekulatívnejšie otázky. Táto väčšia časť knihy sa zaoberá analýzou vnímania (perception).

Dummett začína priblížením Husserlovho pojmu *noema*. "... pojem noema je zovšeobecnením pojmu zmyslu na všetky mentálne akty, čiže na všetky akty, ktoré majú intencionálnu povahu. Predmet každého mentálneho aktu je daný cez jeho noemu: noema je vo svojej podstate nasmerovaná k predmetu a intencionalita mentálnych aktov sa vysvetľuje práve vďaka tomu, že majú noemu." (s. 74) Na Dummettovej interpretácii je významné, že Husserlov pojem pripodobňuje Fregeho zmyslu, keďže oba sú charakterizované ako spôsob danosti denotátu (Frege), resp. predmetu vnímania (Husserl). Pravda, podobajú sa aj v iných smeroch (s. 116-117). Dôležitosť noemy sa ukáže, keď dáme do súvisu intencionalitu a vnímanie. Pri vnímaní, vnímame nejaký celkom určitý predmet istého druhu a s určitými vlastnosťami. Práve noema spôsobuje, že vnímame predmet *istého druhu*, čo nám samé zmyslové vnemy nemôžu ukázať, lebo v tomto prípade nemáme prostriedok na prekročenie svojej subjektivity: jednoducho vnemy iba *máme*, pričom ešte nie je celkom zrejmé, že daný vnemový akt má nejaký predmet (je na niečo zameraný). Na druhej strane však "noema spôsobí, že vnemový akt má predmet, a teda je niečím, čo poukazuje za seba na predmety vonkajšieho sveta" (s. 116). Noema je prostriedkom, ktorým prekračujeme individuálnu subjektivitu. Z toho vidieť, že noema "dáva význam" svetu, keďže sama je v podstate významom. Ved' všetko, čo vnímame, je v istom zmysle *významné*. Ak je to tak, potom Dummett môže oprávnenne poukazovať na nedostatky tohto Husserlovho pojmu, ktorými bol zaťažený aj pojem ideálneho významu. Význam je totiž v tomto prípade oddeliteľný od svojho jazykového uchope-
nia, a teda zrejme možno nejako vyjadriť význam aj nelingvisticky. Potom je však jeho povaha nevysvetlená. Frege ponúka vysvetlenie v súvislosti s pojmom pravdy, Husserl však neuvádza žiadne (s. 115-116).

Frege nevytvoril nijakú teóriu vnímania, v niektorých prácach sú iba sporadické poznámky k tejto téme. Dummett tieto miesta vypíchl, a aj napriek tomu, že výsledná rekonštrukcia, ktorú predkladá, je čiastočne špekulatívna, nemožno jej uprieť racionálne jadro. Navyše je cenná preto, že pomocou nej Dummett poukazuje na nedostatky Fregeho koncepcie zmyslu výrazu a tzv. "mytológie tretej ríše".

Dummettova analýza vychádza z idey troch svetov a argumentácia je podobná ako u Husserla: aby sme mohli prekonať subjektivitu smerom od predstáv k objektívnemu svetu, t.j. aby sme mohli legitímne usúdiť, že vnímame skutočný

predmet a nie nejakú predstavu alebo vnem, potrebujeme prostriedok, ktorý nás ponad túto hranicu prenesie. "Nesenzitívna zložka, ktorá zmení obyčajné vnímanie zmyslového vnemu patriaceho do vnútorného sveta, na vnímanie materiálneho predmetu, a teda nám otvára vonkajší svet, patrí do "tretej ríše". (s. 96-97) Dummett sa nazdáva, že Frege v neskoršom období pokladal za jediných obyvateľov tretieho sveta len zmysly, resp. myšlienky (s. 96). Nevie, či je táto domnienka správna, ale potom zrejme Frege v tomto období, oproti prvému, nemá aparát na vysvetlenie statusu abstraktných entít matematiky či logiky. V každom prípade však uznával ontologickú nezávislosť Pravdy a Nepravdy, ktoré patria tiež k abstraktným entitám, a nie sú obyvateľmi prvého ani druhého sveta. Ale akého iného, ak nie tretieho? Táto Dummettova myšlienka má však len okrajový charakter, a preto ani uvedená námietka nemá veľký dosah. Chce zrejme iba docieľiť, aby jeho interpretácia, podľa ktorej zmysly sú tým komponentom, ktorý nám otvára vonkajší svet, bola jednoznačná a za tieto komponenty mohol pokladať obyvateľov tretieho sveta bez výnimky.

Dummett poukazuje na nedostatok Fregeho názoru: nie je jasné, či stačí, ak na ceste medzi subjektívnym vnemom a objektívnym, vnímaným predmetom stojí zmysel samostatného slova alebo zmysel vety (myšlienka), či dokonca zmysel pravdivej vety. Najpravdepodobnejšia je tretia odpoveď, lebo nevnímame predmet ako taký, ale predmet s istými vlastnosťami a v istých vzťahoch, čo možno zachytiť práve vo vetách, a keďže vieme, že vnímanie taký stav vecí, dokážeme aj túto vetu tvrdiť ako pravdivú.

Omnoho závažnejšiu ťažkosť však Dummett nachádza inde. Problematický je náš kontakt s obyvateľmi tretieho sveta. Frege síce hovorí, že zmysly a myšlienky uchopujeme myslením, no pochopiteľne nástojí aj na tom, že ich uchopujeme bezprostredne, teda nie sprostredkované ako veci sveta reálnych predmetov. Z toho vyplýva, že "tretia oblasť je pre nás priamejšie prístupná než vonkajší svet fyzických predmetov" (s. 105-106). Zmysly výrazov jednoducho máme, nevnímame ich. To, že zmysly máme neznamená, že sú obsahmi nášho vedomia. Vlastnenie zmyslov je výsledkom nášho mentálneho aktu ich uchopenia, no uchopujeme ich hotové, v žiadnom prípade ich "neprodukuje" v našej mysli. Preto všetci uchopujeme ten istý zmysel, no nijakým konkrétnym spôsobom: on sám je spôsobom danosti. Keďže však o zmysle Frege uvažuje ako o zmysle výrazu, a takisto ako o obyvateľovi tretieho sveta, vzniká problém ako vysvetliť spojenie medzi jazykovým výrazom a konkrétnym zmyslom. Ako to, že s daným slovom sme spojili príslušný zmysel? (s. 106) Určite sme ich nejakto spojili (naučili sme sa tak výrazy a pod.), no vo svetle mytológie "tretej ríše" to nie je uspokojivé. Treba predsa z množiny zmyslov vybrať daný zmysel. Denotáty z množiny predmetov, ktoré sa môžu stať denotátmi, vyberá príslušný zmysel. No keďže k zmyslu nemáme sprostredkovaný prístup, ale bezprostredný, ako si môžeme byť istí, že sme s výrazmi spojili ten správny zmysel? (Treba dodať, že problematické je, že uchopenie je psychický akt, a preto ako taký nemôže byť zameraný na predmet žiadneho druhu nesprostredkované, ale nevyhnutne je determinovaný individuálnym uhlom pohľadu. Čo potom zabezpečuje, že uchopený zmysel je

neskreslený a totožný s pôvodným obyvateľom tretej ríše? Ak je možná formulácia takejto skeptickej otázky, Frege naozaj skĺzol do metafyziky.) V tom spočíva Dummettov hlavný argument proti mytológii tretieho sveta. Frege ju vybudoval ako obranu pred psychologizmom, no Dummett ďalej tvrdí, že nie je potrebná a psychologizmu možno zabrániť aj bez nej. Komunikovateľnosť objektívnych obsahov prostredníctvom jazyka totiž nespočíva v ich ontologickej nezávislosti, ale v intersubjektívnosti jazyka a dlhodobej sociálnej praxe (kap. 13). Takže Frege zrejme neurobil správne, keď "zaviedol veľmi prísnu dichotómiu medzi objektívnym a subjektívnym, pričom neuznával žiadnu sprostredkujúcu kategóriu intersubjektívneho. [...] prijímal, že keď čokoľvek existuje pre všetkých, musí byť nezávislé od každého" (s. 23).

Fregeho koncepcia teda bezrozporne nevysvetľuje náš prienik zo subjektivity do objektívneho sveta. Ako naznačuje záver knihy, Dummett vidí prostriedky na odstránenie týchto nedostatkov v prekonaní tejto "prísnej dichotómie". Teóriu významu nemožno chápať ako niečo, čo sa dá oddeliť od kontextov a praxe, pretože "teória významu pre jazyk" je "teoretickou reprezentáciou praktickej schopnosti" (s. 159).

Dummettova kniha je aj napriek niektorým drobným nedostatkom nesporne zaujímavým a inšpiratívnym čítaním. Usiluje sa nájsť spoločné východisko dvoch diametrálne odlišných filozofických smerov a zblížiť ich na jednom stanovisku. Ťažko povedať, či sa mu to podarilo alebo nie, lebo nepostupuje prísne historicky, nehľadá kto koho ovplyvnil, čo pravé historické skúmanie bezpochyby vyžaduje. Nad niektorými dôležitými problémami uvažuje skôr z hľadiska analytickej tradície. To však nie je málo a čitateľ, ktorý si úzkostlivo nepotrpí na historickú presnosť určite nebude sklamaný.

Marián Zouhar

Analecta Husserliana. The Yearbook of Phenomenological Research.

Volume XLVIII. Dordrecht/Boston/London 1996, 586 s.

Recenzovaná publikácia obsahuje príspevky prednesené na konferencii v Messene v Grécku, ale aj v Bostone a na pražskej konferencii fenomenológov, ktorá sa konala v júni 1993 za širokej medzinárodnej účasti. Pestrosť a rozmanitosť príspevkov sa prejavuje tak v témach, ako aj v spôsobe ich spracovania a v rozsahu od niekoľko málo strán po rozsiahle 40-50 stranové štúdie. Napriek tomu sa editorke podarilo usporiadať príspevky do istých tematických okruhov a uviesť ich vlastnou inaugúralnou štúdiou venovanou výkladu transcendentálnej apercepcie u Kanta a Husserla v súvislosti s tým, čo sa označuje ako ontopoietická diferenciácia života.

Prvá časť knihy s poetickým názvom *O rozpätí a horizontoch Chronosu a Kairosu* je venovaná problematike času v lyrike Paula Celana, v prácach Husserla,